

υπερανθρώπους τότε κατέβαλε προσπαθείας ἐν τῇ δεινῇ θέσει τῆς Ἐπαρχίας Αὐτοῦ πρὸς ἐπανόρθωσιν τοῦ θάρρους καὶ τῶν ἐλπίδων τῶν πνευματικῶν Αὐτοῦ τέκνων, ἡ δὲ Μητρόπολις μετεβλήθη εἰς ἄσυλον χριστιανικῆς καὶ ἐθνικῆς παιδεύσεως εἰς ὃ προσήρχοντο πάντες, ὅπως εὔρωσι παρηγορίαν καὶ καταφύγιον. Τῷ 1878 πασίγνωστος ἤδη κατέστη ἡ αὐταπάρνησις καὶ αἱ θυσίαι τοῦ Ἱεράρχου, χηρεύσαντος δὲ τότε τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, ἡ ἐκλογικὴ Συνέλευσις, ἐκτιμῶσα τὰς ἐκδουλεύσεις Αὐτοῦ, κατέταξεν εἰς τὸν κατάλογον τῶν τριῶν ὑποψηφίων διὰ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Τῷ 1880 ἡ Ἐκκλησία ἠτοίμασεν Αὐτῷ εὐρύτερον στάδιον ἐνεργείας, προβιάσασα εἰς τὴν γείτονα Ἐπαρχίαν Ἀδριανουπόλεως, ὅπου μετὰ θαυμασίας ἐπίσης αὐταπαρνήσεως καὶ χριστιανικῆς ἀφιλοκερδείας τελεσφόρως τὴν Ἐκκλησίαν ἐποίμαινε, μέχρις οὐ μετὰ πενταετὴ δαφνηφόρον ἐνεργείαν καταβληθεὶς ἀπῆλθεν εἰς Ἅγιον Ὅρος, ὅπως ἀναλάβῃ ἐπὶ τινα χρόνον, καὶ λάβῃ νέας δυνάμεις διὰ νέους ἀγῶνας. Μετὰ ἐνὸς ἔτους περίπου αὐτόθι διαμονὴν ἐκλήθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πελαγονείας, ἣν δεξιῶς καὶ ἀκαμάτως ἐποίμαινε, ἀπολαύων τῆς ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ μέχρις ἐσχάτων, ὅτε μετετέθη εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Νικοπόλεως. Ὀλίγας δὲ ἐβδομάδας μετὰ τὸν

θάνατον τοῦ ἀειμνήστου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Διονυσίου τοῦ Ε' μεταβαίνων κατὰ τὰ νενομισμένα διὰ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Αὐτοῦ ἐξελέγη οὕτω τῇ 27ῃ Ὀκτωβρίου ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων Ἐκκλησίας καὶ Γένους πατριάρχης Οἰκουμενικὸς ὁ ἀπὸ Νικοπόλεως Νεόφυτος ὁ Η'. Τοιοῦτος ὁ νέος Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, πρὸς ὃν σήμερον μετὰ σεβασμοῦ καὶ πολλῶν ἐλπίδων ἀτενίζει ὁ χριστεπώνυμος λαὸς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀπερίττος καὶ ἀφιλοχρήματος, πρᾶος καὶ ταπεινός, πλήρης ζήλου καὶ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῆς Ἐκκλησίας, ἄοκνος πάντοτε καὶ ἀκατάβλητος ἀθλητῆς καὶ πρόμαχος τῶν τιμαλφεστάτων τῆς Ἐκκλησίας συμφερόντων, τοιοῦτος πανταχοῦ ἀνεδείχθη ἐν τῷ παρελθόντι Αὐτοῦ ὁ νέος Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης. Ἐκ τοῦ παρελθόντος λοιπὸν καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος κρίνοντες, πλήρεις ἐλπίδων αἰσίων ἀπεκδεχόμεθα τὴν Πατριαρχεῖαν τῆς Αὐτοῦ Θειοτάτης Παναγιότητος, εὐχόμενοι, ὅπως Κύριος ὁ Θεὸς στηρίξῃ Αὐτὴν ὑγίᾳ καὶ μακροημερεύουσαν ἐπὶ τοῦ Ἀποστολικοῦ Θρόνου, φωτίξῃ καὶ ὁδηγῇ ἐν τῇ ἱερᾷ Αὐτῆς καὶ ὑψηλῇ κλήσει πρὸς εὐκλειαν καὶ δόξαν τῆς γεραρᾶς καὶ θεοσώστου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

καθ. Γ. Κ.

ΑΠΟ ΣΚΩΜΙΟΥ ΕΙΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΝ.

(Συνέχεια.)

Ζ'.

Αἱ σταυροφορίαι ἅς ἐπεχείρησεν ἡ δυτικὴ Εὐρώπη πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἀγίων τόπων, διήγειραν συγχρόνως τὰ τε θρησκευτικὰ καὶ τὰ πολιτικὰ φρονήματα τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου. Γνωστὰ τυγχάνουσιν ἰδίως τὰ ἀποτελέσματα τῆς οὕτωσι ὀνομασθείσης πέμπτης σταυροφορίας, ἣν κατήγαγον οἱ Βασιλεῖς τῆς δύσεως ἐπὶ τῷ αὐτῷ κατ' ἀρχάς σκοπῷ, ἀλλ' ἦτις ταχέως μετέβαλε χαρακτῆρα καταλήξασα εἰς τὴν ἐπὶ πάσῃ προφάσει καὶ διὰ πάσης μηχανῆς ἐκπόρθησιν τοῦ Βυζαντίου. Οὕτω δὲ περιήλθεν εἰς χεῖρας αὐτῶν ἡ πρωτεύουσα τοῦ κόσμου τῇ 1. Ἀπριλίου 1204 καὶ ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἔπαυσεν ὑπάρχουσα. Ἐκ τῶν ἐρείπων δὲ αὐτῆς καὶ τῶν λευψάνων τοῦ γένους αὐτῶν οἱ Ἕλληνες συνέστησαν τρία κεχωρισμένα Κράτη, ὧν δύο ἐν Μικρασίᾳ μετὰ τῆς Νικαίας καὶ Τραπεζοῦντος ὡς πρωτευουσῶν καὶ τοῦ τρίτου ἐν Ἠπείρῳ, ἐν ᾧ τὸ ὑπόλοιπον διήρesan οἱ Φράγκοι εἰς διάφορα κρατίδια, καὶ ἡγεμονίας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀνεξαρτήτους, ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ ἐν Κωνσταντινίᾳ ἐκλεγέντος αὐτοκράτορος τῶν Λατίνων, συμφώνως πρὸς τὸ ἐν Εὐρώπῃ ἀκμαῖον τότε φεουδαλικὸν σύστημα. Οἱ ἐλευθερωταὶ μετεβλήθησαν οὕτω εἰς δυνάστας, πολυσήμαντοι δὲ εἰσι διὰ τε τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν αἱ λέξεις δι' ὧν γνωστὸς Ῥωσὸς καθηγητῆς ἐχαρακτήρισεν οὐ πρὸ πολλοῦ τὴν ἐν λόγῳ ἀδεμιουργίαν. — «Υπῆρξε καιρὸς, ἀνεφώνησε, καθ' ὃν ἡ Δύσις ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς θρησκείας, ἐπεχείρησε σταυροφορίαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν χριστιανῶν, καὶ κατέληξεν εἰς καταστροφὴν αὐτοῦ τοῦ με-

γάλου Κράτους, ὅπερ ἐπὶ χίλια ἔτη ἐχρησίμευσεν ὡς προπύργιον τῆς λοιπῆς Εὐρώπης, συνέπηξαν δ' ἐκ τῶν συντριμμάτων αὐτοῦ οἱ σφετερισταὶ Δουκάτα καὶ Κομητείας, ἅτινα οὐ μόνον οὐδαμῶς ἀπέδωκαν τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς ἀνατολῆς, ἀλλὰ προσεδέθησαν εἰς τὸν ὑπάρχοντα ἤδη ζυγὸν καὶ τὸν φόρτον τοῦ Καθολικισμοῦ.» —

Πράγματι δὲ τὸ Βυζάντιον διετέλεσεν ἐπὶ 57 ἔτη ὑπὸ τὴν Ἐξουσίαν τῶν Λατίνων. Κατὰ ἰούλιον τοῦ 1261 μετ' ἐπανειλημμένας ἐπιτυχίας τῶν Ἑλλήνων, ὁρμημένων ἐκ τῆς ταχέως κρατυνθείσης αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας ἡ περιώνυμος πόλις ἐξέφυγεν αὐθις ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἐκνευρισθέντων Φράγκων, καὶ ἀνεκτήθη, ἡγουμένου Μιχαὴλ Γ' τοῦ Παλαιολόγου, ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες διετήρησαν αὐτὴν καὶ αὐθις περὶ τὰ 200 ἔτη. Ἐν τῷ μεταξύ ὅμως τούτῳ πολλοὶ ἐκ τῶν ἀπογόνων τῶν Σταυροφόρων διετηρήθησαν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, καὶ ἰδίως πρὸς νότον αὐτῆς, ἐν ᾧ ἐν Βουλγαρίᾳ οὐ μόνον οὐδόλως κατίσχυσαν, ἀλλὰ καὶ ὑτέστησαν, ὡς γνωστὸν δεινὴν ἦτταν περὶ τὴν Ἀδριανουπόλιν κατὰ τὸ 1205, ἐπὶ τοῦ πρώτου λατίνου Αὐτοκράτορος, τοῦ ἀτυχοῦς Βαλδουίνου, ὅστις ἐκεῖ ἐξήφανίσθη, καὶ τοῦ Τζάρου τῶν Βουλγάρων Καλογιάννου. Ἀλλοίαν ἔσχε τύχην ἡ κυρία Ἑλλάς, ἣτις διετέλεσεν ὑπὸ τοὺς δυτικοὺς ἐπὶ δύο καὶ ἥμισυν αἰῶνας, χρονικὸν διάστημα μεγάλης σημασίας γνωστὸν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν τῆς φραγκοκρατίας. Ἔσχε δὲ αὕτη καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐξανδήσεως αὐτῆς ποικίλας ἐπιτολίους περιπετείας, διότι κατὰ τὸ φεουδαλικὸν σύ-

στήμα ἡ ἐξουσία διεσκορπίζετο εἰς πολυαριθμούς τοπικοὺς ἄρχοντας, ἐξαρτωμένους τοὺς μὲν ἐκ τῶν δέ, ἢ καὶ ἀπὸ τινος ἀνωτάτου Ἡγεμόνος. Μία ἐκ τῶν γνωστοτέρων καὶ σημαντικωτέρων ἐκ τῶν αὐθεντιῶν τούτων ὑπῆρξε τὸ οὕτως κληθὲν «Δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν», ὅπερ ἐν τῇ γενομένῃ διανομῇ ἐδόθη εἰς ἐπίσημον ἀρχηγὸν τῶν Σταυροφόρων, τὸν ἐκ Βουργουνδίας Ὁθωνα Λαρόσιν, περιῆλθε δὲ ταχέως εἰς τόσῃν ἀκμῇ, ὥστε εἰς τῶν συγχρόνων χρονογράφων, ἐξεικονίζων τὴν λαμπρότητα τῆς Ἀθηναϊκῆς αὐλῆς, λέγει μεταξὺ ἄλλων ὅτι ὁ Δουξ ἡ μέγας κύρ τῶν Ἀθηνῶν ἦν εἰς τῶν περιφανεστέρων Αὐθεντῶν τῆς Εὐρώπης, τῶν μὴ φερόντων Αὐτοκρατορικὸν διάδημα. Ὁ δὲ Γίββων¹ ἐπιφέρει περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος τὰ ἑξῆς. — «Μετὰ λήθαργον αἰώνιον ἡ αἰφνίδια ἐμφάνισις τῶν Λατίνων ἀφύπνισε τοὺς Ἕλληνας, ἵνα ὑποβάλῃ αὐτοὺς εἰς νέας δοκιμασίας καὶ συμφοράς. Κατὰ τὸ διάστημα τῶν 250 ἐτῶν, τὸ διαρεῦσαν μεταξὺ τῶν δύο ἀλώσεων, πολυαριθμοὶ τυραννίσκοι ἠγωνίσαντο πεισματωδῶς πρὸς ἀλλήλους περὶ τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Ἰερᾶς ἐκείνης χώρας.»

Ὅπως πότ' ἂν ἦ, τὴν δυναστείαν τῶν Λαρόσων, ἣτις ὑπῆρξε σχετικῶς εὐεργετικὴ καὶ πατρικὴ, ἀντικατέστησε μετ' ὀλίγον ἡ τῶν Βρυεννίων, συνεπεία τοῦ γάμου ὃν συνῆψεν ἡ χήρα τοῦ τελευταίου Λαρόσου Ἑλένη μετὰ τοῦ Οὐγωνος Βρυεννίου, ἐνὸς τῶν ἐν Ἑλλάδι φράγκων Μεγιστάνων. Ὁ ἐκ τοῦ γάμου τούτου γεννηθεὶς υἱὸς Οὐάλτερος Βρυέννιος, μεγαλεπήβολος τυγχάνων καὶ ριψοκίνδυνος, διεδέχθη τὸν πατέρα ἐν τῷ Δουκάτῳ τῶν Ἀθηνῶν, ὅπερ ἐνίσχυσε καὶ ἀνύψωσεν ἔτι μᾶλλον, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἀπώλεσε, φονευθεὶς καὶ ὁ ἴδιος ἐν αἰματηρᾷ μάχῃ παρὰ τὴν Κωπαΐδα λίμνην καὶ τὸν ποταμὸν Κηφισδὸν (1310), καθόσον περιῆλθεν εἰς ἔριδα πρὸς τὴν περιβόητον ἑταιρίαν τῶν Καταλανῶν, καίτοι κατ' ἀρχὰς τὰ αἰμοβόρα ταῦτα στίφη εἶχον ὑπηρετήσει αὐτὸν ἐπὶ μισθῷ κατὰ τὰς πρώτας αὐτοῦ εὐτυχεῖς στρατείας.

Ἡ ἑταιρία τῶν Καταλανῶν! φεῦ, οἴους ὑπομνησθεὶ καὶ αὕτη καιροὺς ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, ἣτις τοσαύτας ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ὑπέστη κατὰστροφάς. Ἰσπανοὶ γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Καταλανοί, Ἀλμογάβαροὶ καὶ Ἀραγώνιοι, οἱ τὴν ἑταιρίαν αποτελοῦντες ἄνδρες, ἄλκιμοι μὲν, ἀλλ' ὧμοι καὶ ἀτίτασσοι, ἐπεραιώθησαν κατ' ἀρχὰς (1202) εἰς τὴν Σικελίαν, πρὸς βοήθειαν ἐγγυρίου τινὸς ἀρχοντος, καὶ ἀκολούθως κληθέντες ὑπὸ τοῦ δειγῶς πιεζομένου Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Β'. ἦλθον εἰς Βυζάντιον, ἐξακισχίλιοι τὸν ἀριθμὸν ἐπὶ 36 πλοίων καὶ παρέσχον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀτρομήτου αὐτῶν Ἡγέτου σπουδαίας ὑπηρεσίας· ἀλλὰ ταχέως ἐξεδηλώθη ἡ ἐμφυτος αὐτῶν ἀγριότης, καὶ τὰς νίκας αὐτῶν διεδέχθησαν πανταχοῦ ἡ καταστροφή, ἡ λεηλασία, ἡ ἐρήμωσις, καὶ ἡ παραβίασις παντὸς γένους καὶ ἡλικίας. Ἐπιστρέψαντες ἐκ τῆς Μικρασίας, διέτρεξαν ἐπὶ μακρὰ ἔτη τὴν Θράκην, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Χαλκιδικήν, ποικίλας συνάπτοντες συμμαχίας, ἀλλὰ συνάμα εἰς πᾶσαν ἐκτρεπόμενοι ἀκολασίαν, οὕτως ὥστε κατέλιπον ἀνεξίτηλα τὰ ἴχνη τῶν ἀπεριγράπτων αὐτῶν καταστροφῶν καὶ δηλώσεων. Καὶ ἀληθὲς μὲν ὅτι εἰς οὐδεμίαν ἦλθον τότε ἄμεσον συνά-

φειαν μετὰ τῶν Βουλγάρων, καίτοι ὁ Τζάρος αὐτῶν Σβετοσλάβος (1295—1322) ἐπεζήτησε πρὸς στιγμὴν τὴν ἀρωγὴν αὐτῶν κατὰ τοῦ Βυζαντίου, τοῦδ' ὅπερ ἀπέτυχεν· ἀλλ' αἱ ὑπ' αὐτῶν διαπραχθεῖσαι ἀδεμιουργαὶ καὶ ἀρπαγαὶ ἐνεποίησαν καὶ εἰς τοὺς ἡμετέρους λαοὺς τοιαύτην ἐντύπωσιν, ὥστε μέχρι τοῦ νῦν εἰς πολλὰ τῆς Βουλγαρίας μέρη, ὅπως ὑβρίσωσι τινα ὡς ἄνθρωπον ἀγρίας καὶ ληστρικῆς φύσεως, ἀποκαλοῦσιν αὐτὸν Καταλανόν. Ταῦτα δ' ἐπαρκῶς ἐξηγοῦσι διὰ τὸ Ἕλλην ἱστορικὸς Παπαρρηγόπουλος, περαίνων τὴν περιγραφὴν τῶν ἐν λόγῳ δηλώσεων, ἐπιφέρει τὰ ἑξῆς. — «Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ κακουργαὶ τῶν ξένων τούτων ἀνὰ πᾶσας τὰς ἀνηκούσας εἰσέτι εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος χώρας. Κατηγοροῦσιν ἡμῶν συνήθως ὅτι ἐν ᾧ οἱ λαοὶ πῆς δύσεως ἦσαν φυσικοὶ ἡμῶν σύμμαχοι, ἡμεῖς, παρορῶντες ἐτέροις ἀντιπάλους, κατ' αὐτῶν παρετάξαμεν τὰς δυνάμεις ἡμῶν. Πολλάκις ἀπεδείξαμεν τὸ ἀβάσιμον τῆς κατηγορίας ταύτης, ὅπερ ἐν τούτοις ἀναμφηρίστως προκύπτει καὶ ἐκ τῶν ἑξῆς. Τὸ στίφος τῶν Καταλανῶν συνίστατο ἐκ μαχητῶν τῆς Δύσεως· καὶ βεβαίως μὲν ἔσφαλεν ὁ Ἀνδρόνικος ἐπικαλεσθεὶς τὴν βοήθειαν αὐτῶν, ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου, καίτοι ἐξεπλήρωσε πᾶσας τὰς πρὸς αὐτοὺς υποχρεώσεις, καίτοι προήγαγε τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν εἰς τὰ ὑψίστα τῶν ἀξιωμάτων, ἀφ' οὗ κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη παρέσχεν τινὰς ὑπηρεσίας, πάντα τὸν λοιπὸν χρόνον διήλθον δηοῦντες καὶ δεκατιζόντες τοὺς χριστιανοὺς ἐν τε τῇ Μικρασίᾳ καὶ ταῖς παρακειμέναις νήσοις, μετ' ὃ ἐφ' ὅλην πάλιν τριετίαν διεκρίθησαν ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ διὰ τῶν σφαγῶν, ληστειῶν καὶ ποικίλων αὐτῶν ἐρημώσεων.»²

Θῦμα τοιούτων συμμάχων, ἡ μᾶλλον τυχodiωκτῶν ἔπεσε καὶ ὁ Βρυέννιος, ὁ ἐσχατος φράγκος Δουξ τῶν Ἀθηνῶν, περιῆλθε δὲ τότε τὸ Δουκάτον εἰς τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν τῶν Καταλανῶν ἐπὶ 75 ἔτη, ὁπότε, ἡττηθέντων καὶ τούτων ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν Ἀκαγιόλων (1385) ἐκυριάρχησεν ἡ ἐκ Φλωρεντίας αὕτη δυναστεία ἐπὶ 70 πάλιν ἔτη μέχρι τῆς ὀριστικῆς κατακτῆσεως (1456).

Η'.

Τὰς συντόμους ἱστορικὰς ταύτας πληροφορίας περὶ τοῦ Δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαίως πρὸς εὐχερεστέραν κατανόησιν τοῦ στεφανωθέντος δράματος. Τὸ δράμα τοῦτο, ἱστορικὸν κατὰ τὴν σημερινὴν τῆς λέξεως σημασίαν, ἐξυφάνθη πράγματι ἐκ λίαν ἐνδιαφερόντων γεγονότων, μετ' ἐμβριθείας μελετηθέντων καὶ κατὰ τὰ ἔτη 1310—1311 ἐπισυμβάντων. Ἐξαίρουμένου δ' ἐνὸς μόνου προσώπου τοῦ Λασκάρεως πάντα τὰ λοιπὰ ἔζησαν κατὰ τὴν ἐν λόγῳ ἐποχὴν, δράσαντα καὶ ποικίλας ὑποστάντα περιπετείας, τὰς ἐν τῷ δράματι συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν χρόνων ἐκείνων περιγραφόμενας, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ὁ Λάσκαρις, ὁ καὶ πρωταγωνιστής, τυγχάνει πρόσωπον ἰδανικόν, ἐπινοηθὲν καὶ τεχνηέντως διαγραφέν ὑπὸ τοῦ δραματούργου· ἢ ἀντιπροσωπεύσῃ τὸ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπικρατήσαν πνεῦμα τῆς κρυφίας ἢ φανεράς δυσारेσκείας τοῦ ὑποταγέντος ἰθαγενοῦς στοιχείου κατὰ τῆς ξένης φραγκικῆς κυριαρχίας, τῆς Ἑλληνικῆς δηλονότι ὀρθο-

¹ Γίββων, Κεφ. 62.

² Παπαρρηγόπουλος, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, Τόμ. Ε'. Σ. 196.

δάξου ἀνατολῆς κατὰ τῆς φραγκοκαθολικῆς δύσεως. Ἐμπνεόμενος ὑπὸ ἀληθοῦς ἔρωτος πρὸς σπουδὴν τῆς ἐν λόγῳ ἐποχῆς ὁ ποιητὴς ἔσχεν ὡς κύριον θέμα τὴν διὰ ζωηρῶν χρωμάτων ἀπεικόνισιν τῶν χρόνων, καθ' οὓς ὁ φραγκικὸς πολιτισμὸς ἐπεκράτει μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον, ἀλλ' ὑπεσκάπτετο διαρκῶς ὑπὸ τοῦ ἐγχωρίου πνεύματος, ὅπερ, ὡς σπινθὴρ ὑπὸ τῇ τέφρῃ, ἤπειλει ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν φοβερὰν ἐκρήξιν. Καὶ περὶ μὲν τῆς πλήρους ἐπιτυχίας ἐν τῇ προθέσει ταύτῃ ἀπεφάνθησαν ἤδη οἱ Ἑλλανοδίκαί, ὥστε περιττὸν ἀποβαίνει πᾶς περαιτέρω λόγος, ἀλλ' ἀπομένει τὸ ζήτημα· ἐάν ὁ ποιητὴς ἐσεβάσθη ἐπαρκῶς τὴν Ἱστορίαν, ἐάν μὴ παρέβη τυχὸν τὰς γενικῶς παραδεδομένας χρονολογίας τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἠθικῶν καὶ ὕλικῶν συγκρούσεων, ἐάν παρέστησε πάντα τὰ ἐπὶ τῆς σκηνῆς θρῶντα πρόσωπα καὶ τὰς ἀμοιβαίας αὐτῶν σχέσεις ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον. Καὶ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἤψατο ἐν τούτοις ἀκροθιγῶς ἐν ὀνόματι τῶν Κριτῶν ὁ εἰσηγητὴς τοῦ ἀγῶνος, δηλώσας ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ οὐδαμῶς εὗρε κατακριτέας καὶ ὑπερβολικὰς παραβάσεις τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας, καὶ περιορισθεὶς ἄλλως εἰς τὴν τοῦ δράματος κρίσιν, ἀνευ περαιτέρω ἀναπτύξεως τοῦ θέματος κατὰ πόσον ἐπιτρέπεται εἰς τὸν δραματουργὸν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ τοιαύτη ὡς ἐλαφρὰ τοῦ γεγονότος παραγωγή. Οὕτω κριθὲν τὸ δράμα ἀνεκηρύχθη πρῶτον ἐν τοῖς πρῶτοις καὶ ὁ στέφανος τῆς δάφνης ἀπενεμήθη εἰς τὴν «Δούκισσαν» ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου ἔλαμπεν αὐτὴ ἐν τῷ μέσῳ τῆς λαμπρᾶς αὐτῆς αὐλῆς. Ὡς δ' ἐκ τῶν ἀνωτέρω δηλὸν ὠρίμασε μὲν τὸ ἐν λόγῳ ἔξοχον ἔργον καὶ εἶδε τὸ φῶς ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς Βουλγαρίας, ἀνευφημήθη δ' ἐν Ἀθήναις παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς περιδόξου ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑψηλὴν ἀκροπόλεως, ἐγγὺς τῶν εἰσέτι ὀρθίων μεγαλοπρεπῶν στηλῶν ἐκ τοῦ σηκοῦ τοῦ πατρὸς «ἀνδρῶν τε θεῶν τε» Ὀλυμπίου Διὸς καὶ τέλος οὐ μακρὰν τοῦ κλασικοῦ Ἰλισσοῦ, παρ' ὃν ὁ Σωκράτης μετρησίου διὰ τῶν πνευματεμφόρων αὐτοῦ διαλέξεων τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ εἰς τὸν εἰδανικὸν κόσμον τοῦ ὠραίου καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Ὁ ἐστεμμένος ποιητὴς, προαλειφόμενος εἰς τὸν παρὰ τὰς ὀχθὰς τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου ἐν τῇ περιτύστῃ ἐκείνῃ μικρᾷ πεδιάδι ὀλυμπιακὸν θρίαμβον, ἀνάπνεε τὸν βουλγαρικὸν ἀέρα τοῦ ὑψηροφύου Σκωμίου ἐν τῷ στρογγύλῳ τῆς Σοφίας ὀροπεδίῳ. Ἐκ τοῦ γηραιοῦ Αἱμοῦ καὶ τῶν ὄχθων τοῦ Οἴσκου (Isker) οἱ λογισμοὶ αὐτοῦ ἐπέτων ὑπὲρ τὸν Ὀρβηλόν, τὸν Ὀλυμπον καὶ τὸν Πίνδον μέχρι τῶν κορυφῶν τοῦ Παρνασσοῦ, τοῦ ἐνδιατήματος τούτου τῶν Μουσῶν καὶ μέχρι τῶν ὄχθων τοῦ Κηφισοῦ ἐνθα πίπτει, τρωθεὶς ἐν τῷ ἀγῶνι ὑπὲρ τῆς Ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, καὶ ὁ ἥρως τοῦ δράματος, ἵνα μετ' ὀλίγον ἐκπνεύσῃ, εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς θερμῶς λατρευομένης, πιστὸς μέχρις ἐσχάτης πνοῆς εἰς τὸν ἔρωτα, ἀλλὰ καὶ τρέφων ἀκράδαντον πεποίθησιν περὶ τῆς μελλούσης ἀναστάσεως τῆς πατρίδος.

Φρονοῦμεν ἀδιστακτικῶς ὅτι, πλὴν τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ δράματος, τὰ ἀνωτέρω ἀρκοῦσι πληρέστατα ὅπως διεγείρῃσιν τὴν περιέργειαν ἡμῶν, καὶ προτρέψωσιν ἡμᾶς εἰς ἐνρύτεραν μελέτην τοῦ ἔργου διαπρεποῦς διπλωμάτου καὶ φιλολόγου, ζῶντος ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν μεταξὺ ἡμῶν. Πράγματι τοιαύτη τις περιέργεια σφοδρῶς

ἤδη ἐξεδηλώθη καὶ πρὸς ικανοποίησιν αὐτῆς ἔπεται ὡδε σύντομος μὲν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐφικτὸν πλήρης ἀνάλυσις τοῦ ποιήματος, ὅπερ τυγχάνει γεγραμμένον εἰς λαμπροὺς ρέοντας ἰάμβους καὶ εἰς τὴν καθαρὰν νεοελληνικὴν γλῶσσαν, ἐφ' ἣ διεκρίθη ὁ συγγραφεὺς ἐκ τῶν πρώτων ἀπαρχῶν τοῦ φιλολογικοῦ αὐτοῦ σταδίου. Ἡ ἀνάλυσις αὕτη κέκτηται, ἐάν μὴ ἄλλο, τοῦτο καὶ τὸ πρόνομον ὅτι δημοσιεύεται πρώτη καὶ παρέχει πιστὴν ἰδέαν τοῦ περικαλλοῦς συνθέματος, οὐ ἀναβάλλεται πρὸς τὸ παρὸν ἢ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ δημοσίευσιν. Τὴν ἀγαθὴν ταύτην τύχην διὰ τὸ ἡμέτερον περιοδικὸν ὀφείλει ὁ συγγραφεὺς τῆς παρούσης πραγματείας εἰς τὴν ἄκραν εὐγένειαν τοῦ ποιητοῦ, ἐπαφέντος ἐφ' ἱκανὸν χρόνον εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὸ χειρόγραφον. Καίτοι δὲ ἄγνωστον ἐάν πέρωται ἵνα τὰ ὄμματα τοῦ Ὀλυμπιονίκου διατρέξωσι ποτὲ τὰς γραμμάς ταύτας, ἐκφράζομεν αὐτῷ θερμὴν εὐγνωμοσύνην διὰ τὴν χάριν ταύτην δι' ἧς ἐτίμησε τὸν ἡμέτερον φιλολογικὸν Σύλλογον.

Θ'.

Ἡ «Δούκισσα τῶν Ἀθηνῶν» διαίρεται εἰς πέντε πράξεις, ἢ μέρη κατὰ τὴν ἀρχαιοπρεπῆ τοῦ συγγραφέως ἑκφρασιν, πρωταγωνιστοῦσι δ' ἐν αὐτῇ τὰ ἐξῆς πρόσωπα. Οὐάλτερος Α'. Βρυέννιος, Δουξ Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, Ματθίλδη, χήρα τοῦ Γουϊδωνος Β'. Λαρόσου, ἀδελφοῦ ἐκ μητρὸς καὶ προκατόχου τοῦ Βρυεννίου, θυγάτηρ δὲ τοῦ Σεβαστοκράτορος Μεγαλοβλαχίας Ἰωάννου Α'. Ἀγγέλου, Ἄννα, πριγκίπισσα τῆς Ἀντιοχείας, σύζυγος τοῦ Σαιντομέρ καὶ θυγάτηρ τοῦ Βασιμούνδου Στ'. πρίγκιπος Ἀντιοχείας καὶ Τριπόλεως, Θάμαρ, Κόμισσα τῶν Σαλώνων, Νικόλαος Γ'. Σαιντομέρ Δυναστὴς τῶν Θηβῶν καὶ Πρωτοστράτωρ τοῦ Μωρέως, Παλαβιτζίνης, Μαρκήσιος τῆς Βοδενίτζης, Θωμᾶς Γ. Στρομογκούρ, Κόμης τῶν Σαλώνων, Βονιφάτιος ὁ Οὐκρωναῖος, Βαρόνος τῆς Εὐβοίας, καὶ ἄλλοι Βαρόνοι, ὡς ὁ Σανοῦτος, Ζαχαρίας κτλ., Μιχαὴλ Λάσκαρις, εὐπατρίδης Ἀθηναῖος, Λέων Φιλανθρωπινὸς καὶ Ἅγις Στρατηγόπουλος, Διευθυντὴς τῶν ἐν Θήβαις περιωνύμων μεταξουργιῶν ἀνηκόντων εἰς τὸν Λάσκαριν, Φάλκων Φιλαρέτ, μέγας Μάγιστρος τῆς Ῥόδου, Γάλλοι καὶ Ἰταλοὶ Μεγιστᾶνες, Καθολικοὶ Ἐπίσκοποι καὶ Ἱερεῖς, ἱππῶται, δέσποιναι τῆς Δουκικῆς Αὐλῆς, κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν κτλ. Ἡ σκηνὴ ὑπόκειται εἰς Ἀθήνας καὶ Θήβας κατὰ τὸ 1311 μ. Χ.

Τὸ Δουκικὸν τῶν Ἀθηνῶν στέμμα ἔφερε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὁ Οὐάλτερος Βρυέννιος, ἀνὴρ ἐν τῷ ἀνδρὶ τῆς ἡλικίας διατελῶν, φιλόδοξος καὶ μεγαλεπήβολος νέας σχεδιάζων κατακτήσεις καὶ ὀνειρευόμενος τὴν ἀνάκτησιν τοῦ ἀπολεσθέντος μεγαλείου, τὴν ἀναστήλωσιν τῆς φραγκοκρατίας ἐφ' ἀπάσης τῆς Ἀνατολῆς. Πράγματι δὲ τὸ Δουκάτον εἶχε βαθμυδὸν ἀποβῆ ἐν τῶν ἀνθηροτέρων κατὰ τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, οὕτως ὥστε ἤρχεν ὁ Βρυέννιος, πλὴν τῶν ἀρχικῶν αὐτοῦ κτήσεων, καὶ συμπάσης τῆς Πελοποννήσου, τῆς Εὐβοίας

* Ὁ Εἰσηγητὴς τῆς κρίσεως ἀναγνωρίζει τὴν σπανίαν καλλοπὴν τῆς γλώσσης, παρατηρῶν ὅτι ἀπῆντησεν οὐχ' ἥττον μικράς τινας ἀσυνεπείας. Ἀντιπαρατηροῦμεν ὅτι ἀσυνκρίτως πλείονας ἀσυνεπείας ἀπαντᾷ τις ἐν αὐτῇ τῇ ἐκδόσει, συμμεριζόμενοι ἄλλως τὴν γνώμην τοῦ Burnouf, καθ' ἣν ἀρμόδιοι πρὸς ἀμφισβήτησιν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος εἰσὶ μόνον οἱ Ἕλληνες.

Ἡ ΕΠΙΣΚΕΨΙΣ ΠΑΡΑ ΤΗ ΑΣΘΕΝΕΙ ΘΕΙΑ.

Εἰκὼν ὑπὸ F. Vermehren.

καὶ μεγάλου μέρους τῆς Θεσσαλίας, ἔχων ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ πολυαρίθμους ἐπιχωρίους ἄρχοντας καὶ ὑποτελεῖς. Ἀλλὰ δυστυχῶς ὁ λαμπρὸς οὗτος αὐθέντης οὐδόλως ἐτύγχανε καὶ τῶν λαῶν πατήρ, ὥς οἱ προκατοχοὶ αὐτοῦ, ὑφ' οὓς, πλὴν τῆς στρατιωτικῆς αἰγλῆς, καὶ τὸ ὑπήκοον διετέλει εὐδαιμον καὶ ἡ ὅλη κατάστασις ἀνθηρά. Ἐπ' αὐτοῦ ἀπ' ἐναντίας, ἀποδυομένου ἀπαύστως εἰς νέας στρατείας καὶ μελετῶντος αὐτοῦ τοῦ Βυζαντίου τὴν ἀνάκτησιν, ὁ σκώληξ τῆς κοινῆς ἀγανακτήσεως ὑπέβασκε καὶ ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐπληθύνοντο τὰ παράπονα μετὰ τῶν ἀπαραιτήτων φόρων πρὸς πραγματοποίησιν τῶν φαντασιοληξίων τοῦ Βρυεννίου. Καὶ τοῦτο οὐχὶ ἄνευ λόγου, διότι τὰς εἰρηνικὰς ἀσχολίας τῶν κατοίκων διετάρασσον ἀπαύστως οἱ θούριοι παιᾶνες καὶ τὴν νέως δαηλῇ εὐημερίᾳ διεδέχτο ταχέως ἡ εἰδεχθῆς πενία, τὰς εὐλογίας δηλονότι τοῦ Ὑψίστου μάλιστα τῆς τυραννίας.

Ἀλλ' οὐδὲ ἤρκαν ταῦτα μόνον καθόσον εἶχε καὶ τὸ Δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν, ὥς πολλάκις τὰ λαμπρότερα

καὶ κατ' ἐπιφάνειαν εὐδαιμονέστερα Κράτη, καὶ ἄλλας τινὰς ἐσωτερικὰς καὶ δὴ οἰκιακὰς ἀφορμὰς σπουδαίας μερίμνης. Εἰς τὴν Αὐλὴν ἔζη ἡ πρώτη Δούκισσα Ματθίλδη, νέα καὶ ὡραία χήρα τοῦ Γουίδωνος Λαρόσσου, ἀδελφοῦ καὶ προκατόχου τοῦ Βρυεννίου, ἀλλ' ἔζη βίον μεστὸν θλίψεων καὶ φροντίδων. Ὁ Βρυέννιος ἔνεκα πολιτικῶν λόγων ἐμελέτα γάμον μετὰ αὐτῆς καὶ τοῦ Γραυῖνα, ἀδελφοῦ τοῦ Βασιλέως τῆς Νεαπόλεως, Ροβέρτου καὶ συγγενοῦς τοῦ Αὐτοκράτορος τῶν Φράγκων, μετήρχετο δὲ πᾶσαν μηχανήν, ὅπως ἀποσπάσῃ τὴν συγκατάθεσιν αὐτῆς εἰς δεσμόν, μισητὸν διὰ λόγους κατωτέρω ἀναπτυχθησομένους. Ἀφ' ἐτέρου ἡ μήτηρ τοῦ Βρυεννίου Ἑλένη, τὸ τε γένος καὶ τὸ φρόνημα Ἑλληνίς, ἐθλίβετο μὲν ἐπὶ τῇ καταστάσει ταύτῃ, ἀλλ' εἰς μάτην ἐπεδίωκε τὴν περιστολὴν τῶν βαιοπραγιῶν τοῦ ἀκαδέκτου υἱοῦ· ὁ Δουξ ἐσέβετο μὲν τὴν μητέρα, ἀλλ' ἔβυε τὰ ὦτα εἰς τὴν φωνὴν τῆς φρονήσεως. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν περισπασμῶν τούτων τίθεται τοῦ δράματος ἡ ἀρχή. (Ἐπεται τὸ τέλος).

Ο ΤΑΦΟΣ ΤΟΥ ΜΕΝΕΛΑΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ.

ΤΑ μεγάλα πρόσωπα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ οὐχὶ μόνον ζῶντα ἀπολαύουσιν ὑπερανθρώπων τιμῶν, ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον· ἐξακολουθοῦσι γινόμενα ἀντικείμενον καὶ φιλολογικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν τοῖς μεταγιγνομένοις. Ἐπρεπεῖν ἡ ὡραιότερα τῶν ἐπιγείων γυναικῶν, ὁ τιμώτερος τῶν συζύγων νὰ ἀφεθῶσιν ἀμνημόνευτοι, ἐκείνη ἣτις ἐγένετο ἡ παραίτιος τῆς ὡραιότερας ὁμηρικῆς ἐποποιΐας, ἐκεῖνος οὗτινος ἡ ἀνδρεία καὶ τὸ κάλλος προῦκάλεσαν τὴν προτίμησιν τῆς δυσκόλου πρὸς ἐκλογὴν συζύγου Ἑλένης; αὐτοὶ οἵτινες καὶ ζῶντες συνετάρραζαν ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα καὶ ὥπλισαν μυριοναύτας στόλους ὑπὲρ τοῦ καταπαταμένου δικαίου τῶν Ἑλλήνων, ἔδειξαν δ' ὅτι οἱ Ἕλληνες γνωρίζουσι νὰ ὑπερασπίζωνται τὰ ἑαυτῶν ἀπαρμειωτὰ δικαιώματα; Οὐχί, οἱ συμπολίται αὐτῶν οἱ Σπαρτιάται ἐτίμησαν θανόντας θείαις τιμαῖς καὶ ἀνῆγειραν ἐπὶ εὐσυννοποτάτου λόφου οὐ μακρὰν τοῦ ἱστορικοῦ Εὐρώτα κενόταφιον περικαλλὲς καὶ μόνιμον, μνημεῖον τῆς πρὸς τοὺς θανόντας αἰδίου αὐτῶν εὐγνωμοσύνης καὶ δεῖγμα εἰς αἰεὶ τῆς αὐτῶν πρὸς ἐκείνους εὐσεβείας. Ἐκεῖ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὁχθῆς τοῦ ζειδώρου τῆς Λακωνικῆς ποταμοῦ τοῦ δινήεντος Εὐρώτα ἐν τῷ δῆμῳ Θεραπνῶν καὶ ἀπέναντι ἀκριβῶς τῆς Σπάρτης ἐπὶ λόφου ὡς ἐσυνήδιζον οἱ ἀρχαῖοι¹ ὁπόθεν ἡ θέα ἐπὶ τοῦ ἀχανοῦς λακωνικοῦ πεδίου καὶ τῶν ἐπαργύρων ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ τοῦ στυλινὰ μαρμαίροντος Εὐρώτα εἶνε οὕτως μαγευτικὴ ἀνήγειρον οἱ Σπαρτιάται περικαλλὲς οἰκοδόμημα ὑπὸ μὲν τοῦ Ἡροδότου² ἱερὸν τῆς Ἑλένης καλούμενον, ὑπὸ δὲ τοῦ Πausανίου ναὸς³

ὑπὸ τοῦ Πολυβίου Μενελαίου.⁴ Τὸ μνημεῖον τοῦτο μέχρι οὐ πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἦν ἄγνωστον τοῖς ἀρχαιολογοῦσιν, οἵτινες μέχρι τῶν προπόδων τοῦ λόφου μεταβαίνοντες καὶ πειθόμενοι τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Τίτου Λιβίου² ἀπῆρχοντο ἄπρακτοι δυσανασχετοῦντες ἐπὶ τῇ μὴ ἀνευρέσει αὐτοῦ καὶ τῇ ψευδεῖ μαρτυρίᾳ τοῦ Λιβίου³. Ὅτε ὁ γερμανὸς καθηγητὴς Ludwig Ross ἐπισκεψάμενος κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1833/34 τὴν Σπάρτην ὡς ἐφορος τῶν κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἀρχαιοτήτων τότε, ἐξέδραμε μέχρι τοῦ δήμου Θεραπνῶν καὶ περιηγηθεὶς κατ' ὅλας τὰς διαστάσεις τὸ Μενελαῖον ὅρος μέχρι τῆς κορυφῆς αὐτοῦ παριδὼν τὴν τοῦ Τίτου Λιβίου μαρτυρίαν, ἀνέσκαψεν ἐπὶ τριήμερον ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἀνεκάλυψε μέρος μόνον τοῦ μνημείου. Δυστυχῶς ὅμως διέκοψε τὰς ἀνασκαφὰς ἐλλείψει χρημάτων, ὥς λίαν ἀφελῶς αὐτὸς οὗτος ὁμολογεῖ.⁴ Βραδύτερον καὶ ἑτέρα τις μικρὰ ἀνασκαφὴ ἐγένετο, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βασιλίσσης τῆς Ἑλλάδος Ὁδωνος καὶ Ἀμαλίας, ἣτις ἐπὶ δίωρον μόνον παραταθεῖσα ἐξέβαλεν εἰς φῶς πληθὺν μικρῶν μολυβδίνων εἰδωλίων. —

Ἐκτοτε παρήλθον 56 ἔτη καὶ πᾶσα ἀνασκαφὴ ἐπὶ τοῦ Μενελαίου ἔπαυσε, ὅτε ἀποσταλεῖς ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ

¹ Βιβλ. III, 18, 3. «... ἐπέβαλε τοῖς καταντικρὺ τῆς πόλεως λόφοις καὶ παρήει δεξιὸν ἔχων τὸ Μενελαῖον.» — Στέφανος ὁ Βυζάντιος ἐν τῷ περὶ πόλεων συγγράμματι αὐτοῦ ἐν λέξει Μενελαος λέγει. «Ἔστι δὲ καὶ χωρίον Σπάρτης Μενελαίου τὸ ἐθνικὸν Μενελαεὺς κατὰ τὸ Κοτιάζον Κοπιαεὺς κτλ.» τοῦ χωρίου δὲ τούτου καὶ ὁ ἄνω ρηθεὶς Πολύβιος ἐν Βιβλ. V. 18, 21 καὶ 22 λέγει «Συμβαίνει τοὺς βουνοὺς, ἐφ' ὧν τὸ Μενελαῖον ἐστὶ πέραν μὲν εἶναι τοῦ ποταμοῦ, κεῖσθαι δὲ τῆς πόλεως κατὰ χειμερινὰς ἀνατολὰς, ὄντας τραχεῖς καὶ δυσβάτους, καὶ διαφερόντως ὑψηλοὺς κτλ.» Ὅστε ἐκ τῶν δύο τούτων μαρτυριῶν φαίνεται ὅτι πρὸς τὸ ὅρος Μενελαῖον καὶ τὸ κενόταφιον ὑπῆρχε καὶ πόλις αὐθιγόν.

² Βιβλ. 34, 28 «... sub ipsas Menelaii montis radices.»

³ Ἐν τούτοις μνημονεόμεν τοῦ Γάλλου Vietty ὅστις διέκοψε κατὰ τὸ 1833 τὸ Μενελαῖον ὅρος καὶ δὲν εὗρεν οὐδὲν τῶν ὑπὸ τοῦ Πausανίου ἀναφερομένων.

⁴ Ross. Archaeologische Aufsätze. Leipzig 1861 S. 343.

¹ Ὑψους σχεδὸν 275 μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης.

² Βιβλ. VI, 61 «τὸ δ' (ἱερὸν τῆς Ἑλένης) ἐστὶ ἐν τῇ Θεραπνῇ καλυμένη ὑπερθε τοῦ Φοιβίου ἱεροῦ.»

³ Βιβλ. III, 19, 9. Θεραπνῇ δὲ ὄνομα μὲν τῷ χωρίῳ γέγονεν ἀπὸ τῆς Δέλεγος θυγατρὸς Μενελαίου δ' ἐστὶν ἐν αὐτῇ ναὸς καὶ Μενελαον καὶ Ἑλένην ἐνταῦθα ταφῆναι λέγουσι.